

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Інформаційний бюлетень практики Суду 247

Січень 2021 року

Грузія проти Росії (II) [GC] - 38263/08

Рішення 21.1.2021 [GC]

Стаття 1

Юрисдикція держав

Юрисдикція Росії над Абхазією та Південною Осетією під час активної фази бойових дій та після їх припинення

Стаття 2

Стаття 2-1

Ефективне розслідування

Невиконання Росією процесуального зобов'язання щодо ефективного розслідування подій, що сталися як під час активної фази бойових дій, так і після їх припинення: *порушення*

Стаття 2 Протоколу №4

Пункт 1 статті 2 Протоколу №4

Свобода пересування

© Офіційними мовами Ради Європи є англійська та французька мови. Цей переклад було здійснено за підтримки Проєкту Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень - Фаза 2» (<https://www.coe.int/uk/web/kyiv/idps2-ukr>). Він не є зобов'язальним для Європейського суду з прав людини; також Суд не несе жодної відповідальності за його якість. Його можна копіювати в некомерційних цілях із вищенаведеним посиланням на Проєкт Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень – Фаза 2». З питань використання будь-якої частини цього перекладу в комерційних цілях слід звертатися за адресою: Internally.Displaced.Persons@coe.int

© The official languages of the Council of Europe are English and French. This translation was commissioned with the support of the Council of Europe Project «Internal Displacement in Ukraine: Building Solutions – Phase II» (<https://www.coe.int/en/web/kyiv/idps2>). It does not bind the European Court of Human Rights, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be reproduced for non-commercial purposes together with reference to the Council of Europe Project «Internal Displacement in Ukraine: Building Solutions – Phase II». If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact: Internally.Displaced.Persons@coe.int

Факти – Як і у справі *Грузія проти Росії (I)*, заява подана в контексті збройного конфлікту між Грузією та Російською Федерацією в серпні 2008 року після тривалого періоду постійно зростаючої напруженості, провокацій та інцидентів, яким протидіяли обидві країни.

Уряд-заявник стверджував, що в ході невибіркових і непропорційних нападів російських військ та/або сепаратистських сил, що знаходяться під їх контролем, сотні цивільних осіб були поранені, вбиті, затримані або зникли безвісти, майно та домівки тисячі цивільних осіб були знищені, а більше 300 000 осіб були змушені покинути Абхазію і Південну Осетію. На їхню думку, ці наслідки і подальша відсутність будь-якого розслідування тягнуть за собою відповідальність Росії за статтями 2, 3, 5, 8 і 13 Конвенції, статтями 1 і 2 Протоколу № 1 і статтею 2 Протоколу № 4

Право

Стаття 1 – Юрисдикція

Суд провів відмінність між військовими операціями, проведеними в ході активної фази військових дій, та іншими подіями, що вимагають розгляду в контексті нинішнього міжнародного збройного конфлікту, включаючи ті, які відбулися в період "окупації" після припинення активної фази військових дій, а також затриманням і поводженням з цивільними особами і військовополоненими, свободою пересування переміщених осіб, правом на освіту і зобов'язанням щодо розслідування.

Активна фаза бойових дій в ході п'ятиденної війни (з 8 по 12 серпня 2008 р.)

(що стосувалася бомбардування НАТО штаб-квартири сербського радіо-телебачення в Белграді), коли Суд повинен був розглянути питання про юрисдикцію щодо військових операцій (збройних нападів, бомбардувань, обстрілів) в контексті міжнародного збройного конфлікту. Однак після того рішення практика Суду щодо концепції екстериторіальної юрисдикції зазнала змін, оскільки Суд, зокрема, встановив низку критеріїв здійснення державою екстериторіальної юрисдикції, які повинні залишатися винятковими, причому двома основними критеріями є "ефективний контроль держави над територією (просторова концепція юрисдикції) та "повноваження та контроль державного агента" над особами (особиста концепція юрисдикції). Згодом у справі *"Медведєв та інші"* Суд недвозначно повторив, посилаючись на рішення *"Банкович та інші"*, що держава не може бути притягнута до відповідальності у зв'язку з "одноразовим екстериторіальним актом, оскільки положення статті 1 не передбачають 'причинно-наслідкової' концепції «юрисдикції»" (див. також [М.Н. та інші проти Бельгії](#) (dec.) [GC]).

У зв'язку з цим з самого початку можна було б вважати, що у випадку військових операцій, включаючи, наприклад, збройні напади, бомбардування або обстріли, які здійснюються в ході міжнародного збройного конфлікту, взагалі не можна говорити про "ефективний контроль" над тим чи іншим районом. Сама реальність збройного протистояння і бойових дій між ворожими збройними силами, які прагнуть встановити контроль над місцевістю в умовах хаосу, означала, що жодного контролю над місцевістю не було. Це також виключало будь-яку форму "влади і контролю державного агента" над особами. Це характерно і в даному випадку, враховуючи, що більша частина бойових дій відбувалася в районах, що раніше перебували під контролем Грузії. Цей висновок було підтверджено практикою Високих Договірних Сторін, які не допускають відступів від зобов'язань відповідно до статті 15 Конвенції в ситуаціях, коли вони брали участь у міжнародному збройному конфлікті за межами своєї власної території. На думку Суду, це можна тлумачити як те, що Високі Договірні Сторони вважають, що в таких ситуаціях вони не здійснювали юрисдикцію у значенні статті 1.

Проте, з огляду на, зокрема, велику кількість ймовірних жертв та оспорюваних інцидентів, обсяг представлених доказів, труднощі встановлення відповідних обставин і той факт, що такі ситуації переважно регулюються правовими нормами, відмінними від норм Конвенції (зокрема, міжнародне гуманітарне право або право збройних

конфліктів), Суд не мав можливості розвивати свою практику за межами розуміння того поняття "юрисдикція", яке встановлено на сьогодні. Якщо, як у даній справі, на Суд було покладено завдання дати оцінку актам війни та активним військовим діям в контексті міжнародного збройного конфлікту за межами території держави-відповідача, то Договірні Сторони повинні забезпечити необхідну правову основу для такого завдання. Це не означало, що держави могли діяти поза будь-якими правовими рамками; вони зобов'язані дотримуватися дуже детальних норм міжнародного гуманітарного права в такому контексті.

Висновок: Події, що відбулися в період активної фази бойових дій, не підпадають під юрисдикцію Російської Федерації для цілей статті 1; неприйнятний (одинадцять голосів проти шести).

Фаза окупації після припинення бойових дій (угода про припинення вогню від 12 серпня 2008 року)

У своїх зауваженнях Уряд-відповідач визнав значну російську військову присутність після припинення військових дій і представив численні свідчення, що вказують на масштаби економічної та фінансової підтримки, яку Російська Федерація надавала і продовжує надавати Південній Осетії та Абхазії. Місія ЄС зі встановлення фактів також вказала на відносини залежності не тільки в економічному і фінансовому плані, а й у військово-політичному; надана нею інформація також свідчить про існуючі раніше відносини підпорядкування між сепаратистськими утвореннями і Російською Федерацією, які зберігалися протягом всієї активної фази бойових дій і після їх припинення. У своєму звіті місія ЄС зі встановлення фактів згадала про "повзучу анексію" Південної Осетії і Абхазії Російською Федерацією.

Таким чином, Російська Федерація здійснювала "ефективний контроль", у значенні практики Суду, над Південною Осетією, Абхазією і "буферною зоною" в період з 12 серпня по 10 жовтня 2008 року, тобто з дати офіційного виведення російських військ. Навіть після цього періоду сильна російська присутність і залежність південноосетинської і абхазької влади від Російської Федерації, від якої залежало їхнє виживання, про що свідчили, зокрема, підписані з останньою угоди про співпрацю і допомогу, свідчили про постійний "ефективний контроль" над Південною Осетією і Абхазією.

Висновок: Події, що відбулися після припинення бойових дій, підпадають під юрисдикцію Російської Федерації для цілей статті 1 (шістнадцять голосів проти одного).

Взаємозв'язок між положеннями Конвенції та нормами міжнародного гуманітарного права (МГП)

Суд дослідив взаємозв'язок між двома правовими режимами щодо кожного аспекту справи і кожної статті Конвенції, яка, як стверджується, була порушена. При цьому він щоразу з'ясовував, чи існував конфлікт між двома правовими режимами.

Визначення поняття "адміністративна практика"

Хоча критерії, викладені [у рішенні Грузія проти Росії \(I\)](#) [GC], визначили загальні рамки, вони не вказали кількість випадків, необхідних для встановлення існування адміністративної практики: це питання залишено на розсуд Суду з урахуванням конкретних обставин кожної справи.

Статті 2, 3 і 8 Конвенції та Стаття 1 Протоколу № 1

Загалом, МГП застосовується в ситуації "окупації". На думку Суду, поняття "окупація" для цілей МГП включає вимогу "ефективного контролю". Якби для цілей МГП існувала "окупація", то існував би й "ефективний контроль" у значенні практики Суду, хоча термін "ефективний контроль" був би ширшим і охоплював ситуації, які не обов'язково рівнозначні ситуації "окупації" для цілей МГП. Що стосується скарг, поданих у цій справі, то між статтями 2, 3 і 8 Конвенції та статтею 1 Протоколу № 1 і нормами МГП, застосовними в ситуації окупації, не було суперечності.

З того часу, як Російська Федерація здійснювала "ефективний контроль над територіями Південної Осетії і "буферною зоною" після припинення активних бойових дій, вона також несла відповідальність за дії південноосетинських сил на цих територіях, включаючи низку нерегулярних формувань ополченців, без необхідності надання доказів "детального контролю" за кожною з цих дій. Суд мав у своєму розпорядженні достатньо

доказів, які дозволяють йому поза розумним сумнівом дійти висновку про існування адміністративної практики, що суперечить статтям 2 і 8 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1 щодо вбивств цивільних осіб, підпалів і розграбування будинків в грузинських селах в Південній Осетії і в "буферній зоні". Враховуючи серйозність вчинених зловживань, які можна класифікувати як "нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження" через почуття муки і страждання, що пережили жертви, які, крім того, зазнали переслідувань як етнічна група, то ця адміністративна практика також суперечить статті 3.

Висновок: порушення (шістнадцять голосів проти одного).

Статті 3 та 5 (поводження із затриманими цивільними особами та законність їхнього затримання)

Не було жодних суперечностей між статтею 3 і положеннями МГП, які загалом передбачають гуманне поводження із затриманими і утримання їх у гідних умовах. Що стосується статті 5, то такий конфлікт може бути (див. [Хассан проти Сполученого Королівства](#) [GC], §§ 97-98); проте у даній справі його не було, оскільки обґрунтування затримання цивільних осіб, висунуте Урядом-відповідачем, не було дозволено жодним зводом правил.

Близько 160 грузинських цивільних осіб, затриманих південноосетинськими силами у підвалі "Міністерства внутрішніх справ Південної Осетії" в Цхінвалі приблизно з 10 по 27 серпня 2008 року, підпадали під юрисдикцію Російської Федерації для цілей статті 1. Існувала адміністративна практика, що суперечить статті 3 у частині умов їх утримання під вартою та образливих дій, яким вони піддавалися, що повинно було розглядатися як нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження. Крім того, щодо їхнього самовільного затримання існувала адміністративна практика, що суперечить статті 5.

Висновок: порушення (одноголосно).

Стаття 3 (поводження з військовополоненими)

Не було жодних суперечностей між статтею 3 і положеннями МГП, які передбачають гуманне поводження з військовополоненими та їхнє утримання в гідних умовах.

Грузинські військовополонені, яких було затримано у Цхінвалі південноосетинськими силами в період з 8 по 17 серпня 2008 року, підпадали під юрисдикцію Російської Федерації для цілей статті 1. Стосовно катувань, жертвами яких вони стали, існувала адміністративна практика, що суперечить статті 3.

Висновок: порушення (шістнадцять голосів проти одного).

Стаття 2 Протоколу № 4 (свобода пересування переміщених осіб)

Між статтею 2 Протоколу № 4 та відповідними положеннями МГП, що стосуються ситуації окупації, не було суперечності.

Велика кількість громадян Грузії, які втекли від конфлікту, проживали вже не у Південній Осетії, а на безперечно грузинській території. Однак, на думку Суду, той факт, що їхні домівки, в які їм було заборонено повертатися, знаходились в районах під "ефективним контролем" Російської Федерації, і той факт, що Російська Федерація здійснювала "ефективний контроль" над адміністративними кордонами, були достатніми для встановлення юрисдикційного зв'язку для цілей Статті 1 між Російською Федерацією і відповідними грузинськими громадянами. Існувала адміністративна практика, що суперечить статті 2 Протоколу №4 у частині неможливості повернення

громадян Грузії до власних домівок.

Висновок: порушення (шістнадцять голосів проти одного).

Стаття 2 Протоколу №1 (стверджуване розграбування і руйнування державних шкіл і бібліотек, а також залякування етнічних грузинських учнів і вчителів)

Між статтею 2 Протоколу №1 та відповідними положеннями МГП, що стосуються ситуації окупації, не було суперечності.

Суд не мав достатніх доказів, які б дозволили поза розумним сумнівом дійти висновку, що були інциденти, які суперечили статті 2 Протоколу №1.

Висновок: порушення (одноголосно).

Стаття 2 (зобов'язання щодо розслідування)

Загалом зобов'язання провести ефективне розслідування відповідно до статті 2 є більш широким, ніж відповідне зобов'язання в МГП. В іншому випадку не було б жодних суперечностей між застосовними стандартами у цьому відношенні згідно зі статтею 2 і відповідними положеннями МГП.

У цій справі, враховуючи звинувачення у тому, що Російська Федерація скоїла військові злочини в ході активної фази бойових дій, вона зобов'язана розслідувати події, що є предметом спору, згідно з відповідними нормами МГП і національного законодавства. Дійсно, органи прокуратури Російської Федерації вжили заходів з розслідування цих тверджень. Крім того, хоча події, що відбулися протягом активної фази бойових дій, не підпадали під юрисдикцію Російської Федерації, незабаром після цього вона встановила "ефективний контроль" над цими територіями. Зрештою, враховуючи, що всі потенційні підозрювані серед російських військовослужбовців перебувають або в Російській Федерації, або на територіях, що знаходяться під контролем Російської Федерації, Грузія була позбавлена можливості провести адекватне й ефективне розслідування цих звинувачень. Відповідно, з урахуванням "особливостей" справи щодо цієї скарги була встановлена юрисдикція Російської Федерації у значенні статті 1 (див. *рішення у справі Гюзелюртлу та інші* [GC]).

Таким чином, Російська Федерація мала процесуальне зобов'язання відповідно до статті 2 провести адекватне й ефективне розслідування не лише тих подій, що відбулися після припинення бойових дій, а й подій, що відбулися в період активної фази бойових дій. Враховуючи тяжкість злочинів, ймовірно скоєних під час активної фази бойових дій, а також масштаби і характер порушень, виявлених в період окупації, розслідування, проведене російською владою, не було ані оперативним, ані ефективним, ані незалежним і, відповідно, не задовольняло вимогам статті 2.

Висновок: порушення (шістнадцять голосів проти одного).

Стаття 38

Уряд-відповідач відмовився надати "звіти про бойові дії" на тій підставі, що ці документи становлять "державну таємницю", незважаючи на практичні заходи, запропоновані Судом для подання неконфіденційних витягів. Вони також не надали Суду жодних власних практичних пропозицій, які дозволили б їм виконати своє зобов'язання співпрацювати, зберігаючи при цьому секретний характер деяких відомостей.

Висновок: порушення (шістнадцять голосів проти одного).

Суд також одноголосно постановив, що не було необхідності розглядати окремо скаргу Уряду-заявника за статтею 13 у сукупності зі статтями 3, 5 і 8, а також зі статтями 1 і 2 Протоколу №1 і статтею 2 Протоколу №4.

Стаття 41: застереження.

(Див. також [Грузія проти Росії \(I\)](#) [GC], №13255/07, ЄСПЛ 2014 (витяги), [Правовий](#)

[огляд; Хассан проти Сполученого Королівства](#) [GC], №29750/09, ЄСПЛ 2014, [Правовий огляд](#); [Гюзелюртлу та інші проти Кіпру і Туреччини](#) [GC], №36925/07, 29 січня 2019 року, [Правовий огляд](#); [Медведев та інші проти Франції](#) [GC], №3394/03, ЄСПЛ 2010, Правовий огляд; [Банкович та інші \(dec\)](#), №52207/99, 12 грудня 2001 року, [Правовий огляд](#); [М. Н. та інші проти Бельгії](#) (dec) [GC], №3599/18, 5 травня 2020 року, [Правовий огляд](#))

© Рада Європи / Європейський Суд з прав людини
Це резюме, підготовлене Секретаріатом, не є
обов'язковим для Суду.

Натисніть для ознайомлення з [Інформаційними бюлетенями практики Суду](#)